Det gode menneske Olafia

AV ERIK OLUF MELVOLD

På nordøstsiden av Vaterlands bro er en liten, stensatt plass. Her finner vi Olafia Johannsdottirs byste, med innskriften: «Drottin blessur sinum børnum» – Herren velsigner sine barn. I dag er Olafia glemt av de fleste. Men i tiden omkring 1. verdenskrig var hun en av byens mest kjente kvinner. Hun drev aktivt sosialarbeid blant de mest forkomne, blant dem gatejentene. Bysten har ført en omflakkende tilværelse: ved avdukningen i 1930 stod den ved Vaterland skole, så ble den, da bydelen forsvant, flyttet til Sofienbergparken ved Rodeløkka, og endelig for et par-tre år siden kom bysten tilbake til sitt opprinnelige miljø, ved Grønland. Smalgangen het nemlig den gatestubben som gikk på oversiden av Vaterlands bro, mellom elven og Lakkegaten. Her lå en rekke lave, dårlige forstadshus, og Smalgangen var trolig den siste i byen som hadde rennestenen midt i gaten. Og det var nettopp i Smalgangen – i nr. 4 – at Olafia bodde den første tiden her i byen, da hun begynte sitt hjelpearbeid.

Olafia døde i Oslo den 21. juni 1924, bare 61 år gammel. Det var meningen at hun skulle begraves her i byen, men den islandske regjeringen grep inn, og hun ble gravlagt på den islandske stats bekostning i Reykjavik. Hennes jordferd der samlet en av de største sørgeskarene i Islands historie. Sorgen over hennes bortgang ga seg også et rørende utslag blant fangene på Landsfengselet for kvinner (det gamle Tukthus i Storgaten). Da de hørte at hun skulle gravlegges på Island, laget de i stand i fengselsgården et blomsterbed som hennes «minnegrav». Og dette holdt de pietetsfullt i stand, til det gamle Tukthus dessverre ble revet i slutten av 30-årene.

Og her stopper man opp: hvem var dette mennesket som drev sosialarbeid blant de mest foraktede av kvinner, og som ble gravlagt på den islandske stats bekostning?

Olafia ble født på Island i 1863. Hun var prestedatter og av en ætt som kunne føres tilbake til Egil Skallagrimsson. Hennes onkel var en av Islands store politiske begavelser, alltingspresidenten Benedikt Sveinsson. Som ung fikk hun merke kvinnediskrimineringen: hun ble Islands første kvinnelige gymnasiast, men selv om hun fikk tillatelse til å ta studenteksamen, ble hun nektet å

Erik Oluf Melvold, født 1940, er cand. philol., var bystyremedlem for SV 1976-87, er medlem av Oslo Byes Vels styre. Han har mange år bak seg som lærer i den videregående skole, og er nå spesialrådgiver for Byrådet med oppgave å utarbeide undervisningsmateriell om Oslos historie.

Omslaget på boken «De ulykkeliges venn. Hennes livsbillede i enkle trekk» skrevet og utgitt av Mirjam Devold 1930.

følge ordinær undervisning, så alt måtte hun ta seg til på egen hånd. Olafia utviklet seg til å bli en aktiv og dyktig folketaler og avisdebattant i selvstendighetskampen mot det danske overherredømme, noe som i parantes bemerket ble kronet med seier i 1918, da Island ble anerkjent av Danmark som selvstendig stat, bare med konge og utenrikspolitikk felles. Et viktig symbol på selvstendigheten var eget flagg, og Olafia sydde det første islandske.

Hun var også en aktiv forkjemper for kvinners rettigheter, og for eget islandsk universitet. Om det siste holdt hun foredrag i Studentersamfunnet i Oslo i 1893, iført sin islandske festdrakt. Ikke bare det: de sosiale spørsmål opptok henne også sterkt, særlig avholdssaken.

Efter en tid på Askov folkehøyskole i Danmark kom hun til vår by i 1893, og da bodde hun på kvinneherberget i Keysers gate 5. Og det var her hun kom i kontakt med den kvinneorganisasjonen som skulle få grunnleggende betydning for henne og videreføre hennes sosiale engasjement, «Det hvite bånd». Men på tross av at hun oppholdt seg mye utenfor Island i sitt voksne liv, var hun en glødende patriot. Både til fest og hverdag bar hun sin islandske nasjonaldrakt, og det er ikke så rart at hun ble omtalt som «utvørd islendskrar menningar» – vaktpost for islandsk kultur. Blant de forkomne i Oslo gikk hun simpelthen under navnet «Island».

Olafia Johannsdottir. Bildet er hentet fra hennes bok «De Ulykkeligste. Livsskildringer fra Oslo».

«Det hvite bånd» er en kristen kvinneorganisasjon, grunnlagt i USA i 1873, som «kvinnenes korstog mot brennevinet». Organisasjonen arbeidet for totalforbud mot alkohol, stemmerett for kvinner, bekjempet prostitusjonen og drev aktivt fredsarbeid. Olafia ble efterhvert en av organisasjonens meget brukte reisetalere, og besøkte bl.a. USA, Storbritania og Færøyene. Til Norge kom hun igjen høsten 1900, hvor hun agiterte for avholdssaken. Hennes helse var svak, og oppholdet var preget av at hun var mye syk. Efter at hennes helse var bedret, kom hun til Oslo juletider 1908 og begynte sitt sosiale arbeid her.

Olafia var dypt religiøs. Om henne skal maleren Skredsvig ha sagt: «Nest Kristus kjenner jeg ingen større enn Olafia». Og det ligger noe vesentlig her: hun tilhørte den sjeldne mennesketypen hvor tro og handling var ett. «Hva dere har gjort mot en av disse mine minste små, har dere også gjort mot meg», kunne stå som et motto for hennes liv. I en omtale av henne i forbindelse med landsutgaven av hennes bok «De ulykkeligste» ett år efter hennes død, sies det:

«Styrken i hendes arbeide var hendes barnlige tro paa evangeliets frelsende magt og hendes lyse haabefuldhet. Hun saa lys, hvor andre kun saa idel mørke, hun hadde haab, hvor andre saa bare haabløshet, hun saa en dyrekjøpt, elskelig og udødelig sjæl, hvor andre bare saa synd, skam og vanære».

Efter å ha flyttet litt omkring, slo hun seg ned i et av byens verste strøk, Smalgangen 4 på Grønland. Hun forteller selv om forholdene der.

«Intetsted har jeg set saa eiendommelig utprægede skikkelser, som nede i Vaterland. Lakkegaten vrimler av dem. Man lægger merke til dem paa lang avstand, hele menneskets uttrykk er likesom fortættet, trykket sammen av usynlige sterke hænder, tilspidset som en pil der peker mot et bestemt punkt. Det er elendighetens frygtelige tryk som her har præget menneskene».

En dansk kvinne, Marie Bagger, som drev sosialarbeid blant barna i Vaterland, hadde leid Smalgangen 4 av kommunen. Av henne fikk Olafia leie kvisten – ett rom, pluss en smal

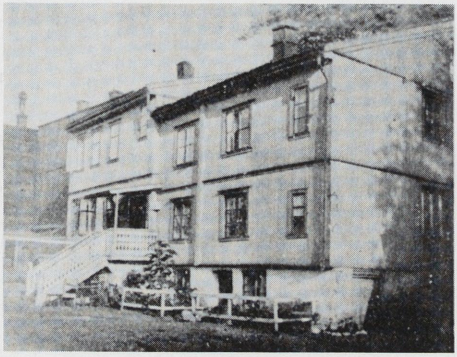

Øverst: Smalgangen. Nederst: Langgaten 35.

Bildene ovenfor og bildet på side 35 er hentet fra boken «De ulykkeliges venn».

tarm til kjøkken. At forholdene i gården ikke var særlig bra, forteller det faktum at gårdsrommet var leid ut til en mann som solgte grisunger, og i bryggerhuset kokte han grisemat. Ingen av de to kvinnene hadde flust med penger. Det fortelles at de eksisterte på havresuppe i fellesskap: Olafia, som hadde dårlig fordøyelse, spiste suppen, mens Marie Bagger levde av grynene. Med basis i Smalgangen drev Olafia sitt oppsøkende arbeid blant forkomne kvinner. Mange av dem var bunnsjiktet av gatejentene, fordrukne, aggressive og ikke sjelden med alvorlige kjønnssykdommer, som syfilis. Hun åpnet sitt hjem for dem, ga dem mat og pleie, og overlot sin egen seng til dem og sov selv i en stol. Noen fikk hun til å slutte å drikke, andre til sine hjem utenbys, og noen til lege og sykehus. Gate opp og gate ned travet denne vesle, uanselige kvinnen for å ta kontakt og å hjelpe. Hun oppsøkte dem i fengselet, hun besøkte dem på sykehusenes 4. avdelingen, der de veneriske sykdommer ble behandlet. Det lå lite av anmassende religiøsitet i hennes virksomhet. En av de hun reddet, forteller:

«Hun talte ikke saa meget med mig om Gud, hun bare gik der med sit gode, lyse smil og stelte godt med mig; men saa talte hun med Gud om mig».

Hennes holdning til disse samfunnets ulykkelige, er dypt menneskelig. I et foredrag i Pipervikskirken rett efter at hennes bok var kommet ut, sa hun:

«Meget kan gjøres med penger, men det største gjøres uten penger. Det et ulykkelig menneske trenger mest, er et annet menneske. (...) Man trenger ikke å være så forsiktig og taktfuld overfor en dronning som overfor en gatepike».

At forholdene virkelig var ille for de mest forkomne av gatejentene, viser Olafia i hennes bok «De ulykkeligste»:

«Før krigen (1. verdenskrig) bodde der fuldt op av gatepiker paa Ingebrigtsens hotel i Vognmannsgaten. De laa to og to i hver sin seng – op til otte paa et værelse. Sengeklærne forekom en som dyppet i bare sygdom og smitte».

I Smalgangen 4 forsøkte Olafia å få i stand et herberge for jentene og fikk leid et ekstra rom til dette for-

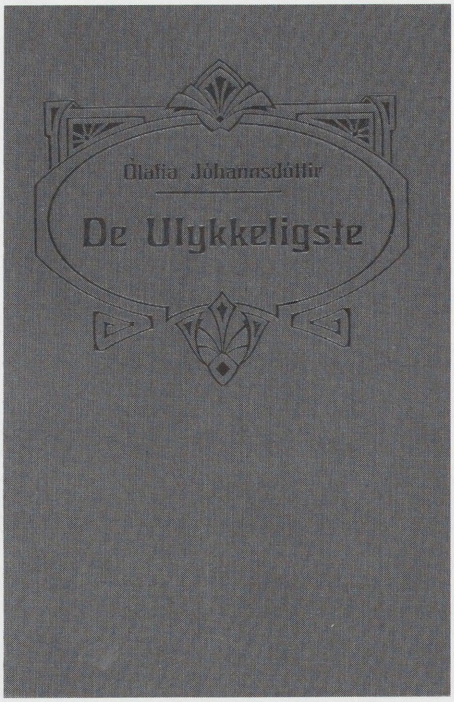

Omslaget på Olafia Johannsdottirs bok «De Ulykkeligste. Livsskildringer fra Oslo».

målet. Men forholdene i gården var lite egnet til dette. Vinteren 1912 var voldsomt kald og søkningen til Olafia var stor. En morgen kom f.eks. tre unge jenter – ingen over 19 år – til henne: de hadde gått ute hele natten. Alle tre var forfrosne og elendige – og gravide.

Det samme året fikk «Det hvite bånd» kjøpt Langgaten 35 på Rodeløkka, et to-etasjers trehus med en haveflekk foran. Her ble herberget «Nanna Storjohanns minne» åpnet, med Olafia som den første bestyrer. Bare i de første to årene tok hun imot 300 kvinner her.

Olafias helse hadde aldri vært god, og i 1915 sluttet hun ved herberget og flyttet inn i en liten hybel i huset ved siden av, nr. 37. Og nå fikk hun endelig tid til å skrive sin bok, «De ulykkeligste», som kom ut i 1916, og som vakte stor oppsikt, ikke bare i Norge.

Boken er både levende og gripende sosialreportasje, samtidig som den er et personlig bekjennelsesskrift. Den skildrer fem livsskjebner, fortellinger om kvinner som Olafia kom i kontakt med. Størst inntrykk gjør kanskje historien om Ruth Olsen. Bare et par år efter konfirmasjonen ble hun smittet av syfilis. Ruth drev ikke gatetrafikk. Smitten fikk hun av en såkalt «fin herre», som forførte henne.

Så gikk turen til Ullevål sykehus' 4. avdeling. Skildringen derfra er hjerteskjærende: ikke bare venerisk smittede kvinner ble innlagt der, noen av dem hadde spedbarn, født med syfilis:

«En dag kom Ruth inn paa nr. 36. Derinde sat en kvinde med et spædbarn paa fanget, som hun holdt paa aa stelle. Barnet var næsten som et eneste saar, og mens hun med skjælvende hænder la bleien omkring de smaa hudløse benene, storgraat hun, hendes ansigt var fordreiet av angst».

Ruth hadde en venn som dro til USA, og nå skrev han og ba henne komme over. Svaret fra Ruth forteller både om henne selv og om innsikt i egen skjebne:

«Jeg synes ikke jeg kan ta imot dit tilbud, og saa er jeg bange for at du ikke riktig har forstaat hvor farlig denne sygdommen er. De som har faat den, bør aldrig gifte sig, barnene

«Fra avsløringen» av Olafias byste ved Vaterland skole 1930. Bysten er nå flyttet til oversiden av Vaterlands bro.

kan arve den, her er fuldt av barn som er født med den (...) De som har faat den sygdom, bør leve alene uten tanke paa hjem eller barn. Det er en del av deres lidelse, men meget større er dog samvittighetskvalene, hvis man har paaført en anden den (...) Jeg skulde ønske du hadde truffet en som var dig verd, for det er jeg ikke, jeg har aldri været det, og nu er jeg ikke mere et riktig menneske, men bare skyggen av et».

Efter at hun var utskrevet fra Ullevål, fikk hun huspost på Kampen. En dag rev hun opp fingeren på en spiker. Det førte til blodforgiftning, og Ruth døde under store lidelser bare 20 år gammel. Blant hennes efterlatenskaper fant Olafia et lite dikt Ruth hadde skrevet. Under det stod:

«Dette kom for mig inat, da jeg ikke fik sove. Aa, den som kunde glemme! Aa, den som var død! Men tænk om det er sant at man glemmer ikke da heller.»

Olafias helse ble stadig dårligere, og i 1920 reiste hun tilbake til Island. Der ble hun stort sett sengeliggende. I 1924 dro hun tilbake til Oslo, hvor hun døde på Menighetssøsterhjemmet den 21. juni. Og hennes jordiske levninger, ble som fortalt ovenfor, ført til Reykjavik og jordfestet der.

Hennes venner i Oslo, anført av Inga Bjørnson, samlet inn penger for å få reist hennes byste. Og den 26. juni 1930, på det islandske Alltingets 1000-års dag, ble bysten avduket ved Vaterland skole. Talen ble holdt av fru Fleischer, som bl.a. sa:

«Moderlig tok hun sig av dem som var hjemløse, hjelpeløse, forlatte, forhatte, forskutte. Hun åpnet døren for dem som andre lukket den for. Hun hadde det lyttende øre, hun likesom kjente det på sig hvor det var noen som trengte hennes – nettopp hennes hjelp. (...)

Så skal da dette minnesmerke, denne tause sten, få tale til våre hjerter. Som et barmhjertighetens og godhetens symbol skal den stå der og tale til oss som nu idag ser på den – og til de mange som i fremtiden går forbi, snur på hodet, ser – og lytter». ■